

**ZAMONAVIY TA'LIM MUHITIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI
BOLALARNING MAKTAB TA'LIMIGA PSIXOLOGIK TAYYORGARLIGI
MEXANIZMLARINING QIYOSIY TAXLILI**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19411046>

Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi "Amaliy fanlar va maktabgacha ta'lim metodikalari" kafedrasida katta o'qituvchisi

Z.N.Gapparova

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy ta'lim muhitida maktabgacha yoshdagi bolalarning maktab ta'limiga psixologik tayyorgarligi masalasi ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Psixologik tayyorgarlikning asosiy komponentlari motivatsion, intellektual, irodaviy va ijtimoiy jihatlar o'rganilib, turli pedagogik yondashuvlar asosida ularning shakllanish mexanizmlari qiyosiy tahlil etiladi. Shuningdek, an'anaviy va zamonaviy ta'lim modellari o'rtasidagi farqlar yoritilib, bolalarni maktabga tayyorlashda samarali metod va vositalar aniqlanadi. Tadqiqot natijalari maktabgacha ta'lim tizimida psixologik tayyorgarlikni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, psixologik tayyorgarlik, motivatsiya, ijtimoiy rivojlanish, intellektual rivojlanish, irodaviy sifatlar, zamonaviy ta'lim, pedagogik yondashuv, bolalar psixologiyasi, adaptatsiya.

Abstract: This article analyzes the issue of psychological readiness of preschool children for school education in a modern educational environment from a scientific and theoretical perspective. The main components of psychological readiness are motivational, intellectual, volitional and social aspects, and the mechanisms of their formation based on various pedagogical approaches are analyzed comparatively. The differences between traditional and modern educational models are also highlighted, and effective methods and tools for preparing children for school are identified. The results of the study serve to develop psychological readiness in the preschool education system.

Keywords: preschool education, psychological readiness, motivation, social development, intellectual development, volitional qualities, modern education, pedagogical approach, child psychology, adaptation.

Zamonaviy ta'lim tizimida bolalarni maktabga har tomonlama tayyorlash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik tayyorgarligi ularning keyingi

ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli o'qishi va ijtimoiy moslashuvining muhim omilidir. Shu sababli psixologik tayyorgarlik mexanizmlarini chuqur o'rganish va ularni samarali rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Maktabga

tayyor bola jamiyatda ma'lum bir mavqeni — kattalar dunyosiga kirish imkonini beruvchi mavqeni — egallashni istagani va uyda qondira olmaydigan kognitiv ehtiyojga ega bo'lgani uchun ikkalasini ham o'rganishni xohlaydi. Bu ikki ehtiyojning uyg'unlashuvi bola va uning atrof-muhiti o'rtasida yangi munosabatlarning paydo bo'lishiga yordam beradi, buni L.I.Bojovich "maktab o'quvchisining ichki mavqei" deb atagan.

L.I. Bojovich bu yangi rivojlanishga katta ahamiyat berdi, "maktab o'quvchisining ichki mavqei" maktab ta'limiga tayyorlik mezonini bo'lib xizmat qilishi mumkinligiga ishonadi.

Maktab ta'limiga psixologik tayyorgarlikning asosiy tarkibiy qismlarini aniqlash va ko'rib chiqish zarur.

Jismoniy tayyorgarlik. "Jismoniy rivojlanish" va "jismoniy tayyorgarlik" tushunchalari ko'pincha chalkashib ketadi, shuning uchun shuni ta'kidlash kerakki, jismoniy tayyorgarlik - bu odamning ma'lum bir faoliyatni o'zlashtirishi yoki bajarishi uchun zarur bo'lgan harakat harakatlarini bajarish orqali erishiladigan jismoniy tayyorgarlik natijasidir. Optimal jismoniy tayyorgarlik jismoniy tayyorgarlik deb ataladi.

Ota-onalar va pedagoglar, albatta, farzandining faoliyatdagi muvaffaqiyatidan manfaatdor. Bu muvaffaqiyat asosan tananing tizimli o'rganishga tayyorligiga, aqliy jarayonlarning tayyorligiga va shaxsning tayyorligiga bog'liq. Tananing tayyorligi

morfologik va funktsional rivojlanish bilan belgilanadi. Agar bola jismonan zaiflashgan bo'lsa, tez charchoq tufayli stolda o'tirgan holda o'zini tutishi va darsda ishlashi qiyin bo'ladi. Kichik mushak guruhlarining rivojlanishi yozishni o'zlashtirish uchun juda muhimdir. Bundan tashqari, bolada katta mushak guruhlari va yugurish, sakrash, toqqa chiqish, uloqtirish va boshqa mashg'ulotlarda asosiy motor ko'nikmalari rivojlangan bo'lishi kerak. Bu ularga o'yinlarda, musobaqalarda ishtirok etishda va tengdoshlari bilan muloqot qilishda o'z tanalarini boshqarishga yordam beradi.

Motivatsion tayyorgarlik. Motivatsion tayyorgarlik o'rganishga ijtimoiy ahamiyatga ega ish sifatida munosabatni va bilim olishga bo'lgan istakni nazarda tutadi. Bu motivlarning paydo bo'lishining zaruriy sharti bolalarning maktabga borishga bo'lgan umumiy istagi va intellektual qiziqishning rivojlanishidir.

Bolaning maktabda muvaffaqiyat qozonishi uchun, avvalo, yangi maktab hayotiga, "jiddiy" o'qishga va "mas'uliyatli" topshiriqlarga intilishi kerak. Bu istak yaqin kattalarning o'qishni maktabgacha yoshdagi bolaning o'yinidan ancha mazmunli, muhim, mazmunli faoliyat sifatida qabul qilish munosabatidan ta'sirlanadi. Boshqa bolalarning munosabati ham bunga ta'sir qiladi, shuningdek, yosh bolalar nazarida yangi yetuklik darajasiga ko'tarilish va o'z mavqeini kattalar bilan tenglashtirish imkoniyati ham bunga ta'sir qiladi.

Bolaning yangi ijtimoiy mavqega erishish istagi uning ichki mavqeining rivojlanishiga olib keladi.

Maktabga shaxsiy tayyorlik, shuningdek, o'ziga nisbatan ma'lum bir munosabatni ham o'z ichiga oladi. Samarali o'quv faoliyati bolaning o'z qobiliyatlari, ish natijalari va xatti-harakatlariga nisbatan yetarli munosabatini, ya'ni ma'lum darajada o'zini anglashini nazarda tutadi. Bolaning maktabga shaxsiy tayyorligi odatda guruh mashg'ulotlarida va psixolog bilan suhbatlar paytida uning xatti-harakatlari bilan baholanadi.

Aqliy tayyorgarlik. Aqliy tayyorgarlik - bu kognitiv jarayonlarning yetarlicha yuqori rivojlanish darajasiga erishish (differentsial idrok, ixtiyoriy diqqat, mazmunli yodlash, vizual-majoziy fikrlash, mantiqiy fikrlashni o'zlashtirish yo'lidagi dastlabki qadamlar).

Katta maktabgacha yoshga yetgunga qadar bolalar ma'lum bir dunyoqarashga, maxsus bilimlar zahirasiga ega bo'ladilar va ob'ektlarning tashqi xususiyatlarini o'rganishning ba'zi oqilona usullarini o'zlashtiradilar. Maktabgacha yoshdagi bolalar ilmiy bilimlarning asosida yotgan umumiy munosabatlar, tamoyillar va naqshlarni tushunishadi. Mantiqiy fikrlash, mavjud bo'lsa-da, hali ularga xos emas. Ular umumlashtirishlarni o'zlashtirganlarida ham, ularning fikrlashi obyektlar va ularning o'rnini bosuvchi narsalar bilan real hayotdagi o'zaro ta'sirga asoslangan holda majoziy bo'lib qoladi. Vizual-majoziy fikrlashning yuqori shakllari maktabgacha yoshdagi

bolaning intellektual rivojlanishining cho'qqisidir.

Intellektual tayyorgarlik, shuningdek, bolaning asosiy akademik ko'nikmalarini, xususan, o'quv vazifasini aniqlash va uni mustaqil maqsadga aylantirish qobiliyatini rivojlantirishni ham o'z ichiga oladi. Maktabga intellektual tayyorgarlikni rivojlantirish quyidagilarni talab qiladi:

- tabaqalashtirilgan idrok;
- analitik fikrlash (hodisalar o'rtasidagi asosiy xususiyatlar va bog'liqliklarni tushunish qobiliyati, naqshni qayta yaratish qobiliyati);
- voqelikka ratsional yondashuv (xayolning rolini zaiflashtirish);
- mantiqiy yodlash;
- bilimga qiziqish, uni qo'shimcha harakatlar orqali olish jarayoni;
- og'zaki tilni quloq orqali o'zlashtirish va belgilarni tushunish va ulardan foydalanish qobiliyati;
- nozik qo'l harakatlarini va vizual-motor muvofiqlashtirishni rivojlantirish.

Qiziquvchanlik, yangi narsalarni o'rganish istagi, yetarlicha yuqori darajadagi sezgi rivojlanishi, shuningdek, rivojlangan majoziy tasvirlar, xotira, nutq, fikrlash, tasavvur, ya'ni barcha aqliy jarayonlar.

Hissiy -ixtiyoriy tayyorlik. Ixtiyoriy tayyorlik - bu bolaning modelga muvofiq harakat qilish va uni standart bilan taqqoslash orqali nazoratni amalga oshirish qobiliyatidir (model boshqa odamning harakatlari yoki qoida shaklida berilishi mumkin).

Agar bola maqsad qo'yishi, qaror qabul qilishi, harakatlar rejasini tuzishi, uni amalga oshirish uchun harakat qilishi, to'siqlarni yengib o'tishi va psixologik jarayonlarning ixtiyoriyligini rivojlantirishi mumkin bo'lsa, hissiy-ixtiyoriy tayyorlik shakllangan deb hisoblanadi.

Hatto maktabgacha yoshda ham bolalar paydo bo'ladigan qiyinchiliklarni yengib o'tish va o'z harakatlarini belgilangan maqsadga bo'ysundirish zaruratiga duch kelishadi. Bu ongli o'zini o'zi boshqarishning rivojlanishiga, ichki va tashqi harakatlarini, kognitiv jarayonlarini va umumiy xatti-harakatlarini boshqarishga olib keladi. Bu iroda kuchi maktabgacha yoshda allaqachon paydo bo'lishini anglatadi. Albatta, maktabgacha yoshdagi bolalarning ixtiyoriy harakatlari o'ziga xos xususiyatlarga ega: ular vaziyatga bog'liq his-tuyg'ular va istaklar ta'sirida yuzaga keladigan bexosdan, impulsiv harakatlar bilan birga yashaydi.

Bola maktabga bora boshlaganida, qo'zg'alish jarayonlari inhibitsiyon jarayonlaridan ustun turadi. Irodaning tartibga solish funksiyasi bolaning faoliyatini faollashtirish va inhibe qilishda namoyon bo'ladi. Maktabgacha yoshdagi bolada "kerak", "mumkin" va "mumkin emas" kabi tushunchalar paydo bo'lishi kerak. O'yinchoqlarni yig'ishtirish, tishlarni yuvish, to'shakni yig'ishtirish - bularning barchasi irodaning rag'batlantiruvchi, faollashtiruvchi funksiyalaridir. Soat 21:00 dan keyin narsalarni tashlab,

televizor ko'rish ota-onalarning bolaning harakat faolligini inhibe qilishga qaratilgan og'zaki signallaridir. "Mumkin" maktabgacha yoshdagi bolaning ongida intizom va mas'uliyat kabi muhim shaxsiy xususiyatlarning rivojlanishiga asos bo'lgan xulq-atvor qoidalarini o'rnatadi: "O'yinchoqlaringizni yig'ishtirgandan keyin sayr qilishingiz mumkin (boshlang'ich maktab yoshida siz uy vazifangizni bajargan bo'lasiz)"

Ko'pgina maktabgacha yoshdagi bolalar turli vazifalarni muvaffaqiyatli bajarishga imkon beradigan iroda kuchini rivojlantirganlar. Bolalar maqsadlar qo'yish, qarorlar qabul qilish, harakatlar rejasini tuzish, to'siqni yengib o'tish uchun qat'iy harakat qilish va harakatlarining natijalarini baholash imkoniyatiga ega. Bolada iroda kuchini rivojlantirishga yordam berish uchun kattalar o'z faoliyatini tashkil qilishi kerak, iroda kuchi vazifaning qiyinligiga va uni bajarish uchun ajratilgan vaqtga bevosita bog'liqligini yodda tutishi kerak.

Muloqotga tayyorlik .

Kommunikativ tayyorlik - bu kattalar bilan ixtiyoriy-kontekstual muloqot va tengdoshlar bilan hamkorlik-raqobatbardosh muloqotning mavjudligi. Barkamol rivojlangan shaxsni rivojlantirishning zaruriy sharti - bu shaxslarning o'zaro ta'siri bo'lib, u orqali ratsional va hissiy ma'lumotlar, faoliyat, tajriba, bilim, ko'nikma va qobiliyatlar almashinadi. Nutq vositasida muloqot, shaxsiy uyg'unlik uchun zaruriy shart bo'lib xizmat qilish bilan birga, bir

vaqtning o'zida shaxsiy maqsadlarga erishish vositasi va faoliyat yuritish usuli hisoblanadi.

Bugungi kunda jamiyatda muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish ayniqsa muhim ahamiyat kasb etmoqda, chunki maktabgacha ta'lim tashkilotlari bitiruvchilari intensiv dasturlarga ega yangi uslubdagi maktablarda kelajakdagi birinchi sinf o'quvchilaridan kutilganidan yuqori talablarga duch kelishadi. Maktablarning bolaning maktabgacha ta'lim tashkilotlariga tayyorgarligi sifatiga oid asosiy shikoyatlaridan biri bu o'quvchining o'z fikrlarini og'zaki ifoda eta olmasligi va mavjud bilimlarini og'zaki ravishda yetkaza olmasligidir. Maktabgacha yoshdagi bolalarning maktab ta'limiga psixologik tayyorgarligi ko'p qirrali va murakkab jarayon hisoblanadi. Qiyosiy tahlil natijalari shuni

ko'rsatadiki, zamonaviy ta'lim yondashuvi bolalarning nafaqat intellektual, balki ijtimoiy, emotsional va irodaviy rivojlanishini ham ta'minlashga xizmat qiladi.

XULOSA

Shu bois maktabgacha ta'lim tizimida innovatsion metodlardan foydalanish, shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni keng joriy etish va oilaviy hamkorlikni mustahkamlash muhim ahamiyatga ega. Bolalar maktabga, boshqa bolalar umumiy faoliyat bilan shug'ullanadigan sinfga kirishadi va ular boshqalar bilan munosabatlarni o'rnatishning moslashuvchan usullarini rivojlantirishlari kerak. Ular guruhga qo'shilish, boshqalar bilan hamkorlik qilish, murosaga kelish va o'zlarini himoya qilish qobiliyatiga ega bo'lishlari kerak.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Rubinshteyn S.L. Umumiy psixologiya asoslari [Matn] / S.L. Rubinshteyn. – Sankt-Peterburg: Piter. – 2000.
2. G'oziev, E.G'. — Umumiy psixologiya. Toshkent: Universitet nashriyoti, 2002.
3. Karimova, V.M. — Pedagogik psixologiya asoslari. Toshkent: O'qituvchi, 2007.
4. Nishonova, Z.T. — Bolalar psixologiyasi va pedagogika asoslari. Toshkent: Fan, 2010.